

Արմեն Միրզոյան

Երևանի պետական համալսարանի

Քաղաքագիտության ամբիոնի հայցորդ

Էլ. հասցե՝ armen.mirzoyan@ysu.am, armenmirzoian@gmail.com

DOI: 10.53614/18294952-2025.1-73

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

Սույն հոդվածը անդրադառնում է գիտական գրականության մեջ պետության քաղաքական կայունության սահմանման հիմնախնդրին և դրա վերաբերյալ տարբեր մոտեցումների վերլուծությանը: Հոդվածում քննարկվում են քաղաքական կայունության վերաբերյալ պատկերացումների պատմական զարգացումը, քաղաքական և հասարակական կայունության ուսումնասիրության առավել համընդգրկուն մոտեցումները, պետության քաղաքական կայունության վերաբերյալ սահմանումների առանձնահատկությունները, ինչպես նաև դրանց միջև առկա մեթոդաբանական տարբերությունները: Վերհանելով պետության քաղաքական կայունության վերաբերյալ մեկ համընդհանուր սահմանման բացակայությունը՝ հեղինակն առաջարկում է սահմանում, որն արտացոլում է պետության քաղաքական կայունության բազմաչափ բնույթը, ապահովում վերլուծական հստակություն և կիրառելի է քաղաքական տարբեր համակարգերում ու համատեքստերում էմպիրիկ հետազոտությունների համար:

Հիմնաբառեր. պետության քաղաքական կայունություն, քաղաքական համակարգ, քաղաքական վարչակարգ, քաղաքական իշխանություն, լեգիտիմություն, համակարգերի տեսություն, սիներգետիկայի տեսություն, համակարգային մոտեցում, ադապտիվ ինքնակարգավորում:

Ներածություն

Պետության քաղաքական կայունություն երևույթը քաղաքագիտության մեջ ունի առանցքային դեր և արտահայտվում է պետական կառավարման համակարգի կանխատեսելիությամբ, իշխանության լեգիտիմությամբ, քաղաքական ինստիտուտների արդյունավետությամբ ու հասարակական համախմբվածությամբ՝ դրսևորվելով տարբեր կերպ՝ կախված տվյալ երկրի քաղաքական համակարգի բնույթից, սոցիալ-տնտեսական պայմաններից ու միջազգային հարաբերություններից: Այդուհանդերձ, գիտական գրականության մեջ պետության քաղաքական կայունության սահմանման վերաբերյալ պատկերացումները համանման չեն. չկա նաև մեկ միասնական սահմանում, իսկ տեսական հիմքերի և մեթոդաբանական գործածման շուրջ երբեմն, առկա է խորքային անհամաձայնություն: Հենց այդ կոնսենսուսի բացակայությունն է, որ հետազոտողների համար խնդիրներ է առաջացնում պետության քաղաքական կայունության չափումների ժամանակ, քանի որ բացակայում են չափման մեկ միասնական մեխանիզմներն ու միջոցները: Հասկացության վերաբերյալ տերմինաբանական երկիմաստությունը խաբխուրում է ոչ միայն առանձին հետազոտությունների նկատմամբ վստահությունը, այլև դրանց արդյունքների համադրելիությունը: Արևմտյան գրականության մեջ լայն տարածում գտած «հայեցակարգային առաձգականություն»-ը (conceptual stretching)՝ երբ նույն եզրույթը (այս պարագայում՝ քաղաքական կայունությունը) կիրառվում է տարբեր երևույթների բնութագրման համար (օր.՝ ինստիտուտների կայունություն, քաղաքականության կանխատեսելիություն, բռնի հակամարտությունների բացակայություն), մեթոդաբանական առումով հաճախ խոչընդոտում է համեմատական վերլուծություններին:

Այս հետազոտությունը նպատակ ունի որոշակիորեն լրացնելու այդ բացը՝ ոչ միայն վերհանելով մասնագիտական գրականության մեջ պետության քաղաքական կայունության վերաբերյալ առկա սահմանումները, այլև տալու սահմանում, որը հետազոտողներին կարող է օգնել ձևավորելու դրա չափման հստակ և համընդհանուր մեխանիզմներ: Պետության քաղաքական կայունության սահմանումների առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը և նոր սահմանման առաջարկումը չի հետապնդում միայն ակադեմիական նպատակներ, այլ միտված է նաև հիմք հանդիսանալ նոր էմպիրիկ հետազոտությունների իրականացման համար ու նպաստել պետության քաղաքական կայունության առավել համակարգված և բազմակողմանի ընկալմանը:

Եվ ի վերջո, այս հետազոտությունը փորձում է հասկանալ, թե որն է քաղաքական կայունության այն մեկ միասնական սահմանումը, որը կարտացոլի քաղաքական կայունության բազմազափ բնույթը, կապահովի վերլուծական հստակություն և կիրառելի կլինի քաղաքական տարբեր համակարգերում ու համատեքստերում էմպիրիկ հետազոտությունների համար:

Մեթոդներ

Հետազոտության իրականացման ժամանակ կիրառվել են համեմատական և վերլուծական մեթոդները: Համեմատական մեթոդը կիրառվել է կայունության տեսակների, ինչպես նաև պետության քաղաքական կայունության վերաբերյալ տարբեր հեղինակների սահմանումները դիտարկելու ժամանակ: Մինչդեռ վերլուծական մեթոդը կիրառվել է այդ սահմանումների մեկնաբանության, ինչպես նաև հետազոտության հարցի ուսումնասիրության ժամանակ:

«Քաղաքական կայունություն» հասկացության սահմանման ժամանակակից մոտեցումները

«Կայունությունը» միջգիտակարգային հասկացություն է, որն առաջացել է լատիներեն «*stabilitas*» բառից և բնորոշվում է որպես «կարծրացում, մշտական կայուն վիճակի բերում կամ դրա պահպանում, ցանկացած գործընթացի կայունության ապահովում»: Չնայած այն հանգամանքին, որ գիտական տարբեր աշխատություններում վերլուծվել են կայունությանը վերաբերող հիմնահարցերը, քիչ բան է արվել կայունության առավել ընդգրկուն և համապարփակ բնութագրերն առանձնացնելու ու սահմանելու առումով: Սվեն Ուվե Հանսոնը և Գերթ Հելգեսոնն իրենց «Ինչ է կայունությունը» հոդվածում առանձնացնում են կայունության երեք հիմնական տեսակ՝ հաստատունություն (constancy), տոկունություն (robustness), և դիմակայունություն (resilience) (Hansson, 2003, էջ 220): Ընդ որում, ըստ հեղինակների, հաստատունություն ասելով հասկանում ենք մի իրողություն, երբ համակարգում ինչ-որ փոփոխական կամ ասպեկտ չի փոփոխվում կամ աննշան է փոփոխվում, տոկունություն՝ երբ ինչ-որ փոփոխական կամ ասպեկտ որոշակի գործոնների ազդեցության պարագայում միտում չունի փոփոխվելու կամ նույնիսկ աննշան փոխվելու, դիմակայունություն՝ երբ ինչ-որ փոփոխական կամ ասպեկտ փոփոխության է ենթարկվում որոշ գործոնների ազդեցության ներքո, այդուհանդերձ դարձյալ վերադառնում է իր նախկին վիճակին կամ էլ դրան շատ մոտ ինչ-որ վիճակի:

Եթե փորձենք ավելի պարզ ներկայացնել, ապա հաստատունությունն առնչվում է այն իրավիճակին, որը տեղի է ունենում ինչ-որ կոնկրետ պահի, և չի վերաբերում միտումներին կամ էլ այն ամենին, ինչ կարող էր տեղի ունենալ, եթե այդ հանգամանքներն այլ լինեին: Փոխարենը, տոկունությունը վերաբերում է ոչ միայն տեղի ունեցող փոփոխություններին, այլև, թե ինչպես համակարգը կարծագանքի այն հանգամանքներին, որոնք դեռ տեղի չեն ունեցել և կարող են պատահել ապագայում: Այս իմաստով համակարգը չի համարվում կայուն, եթե այն մնում է անփոփոխ միայն խոչընդոտների բացակայության պատճառով (Hansson, 2003, էջ 221): Այսինքն՝ քաղաքական համակարգը կայուն է, եթե այն կարող է հակազդել բավականին լուրջ ցնցումներին: Եվ վերջապես դիմակայունությունը վերաբերում է համակարգի վերականգնմանը կամ վերադարձին իր սկզբնականին մոտ վիճակին, որի փոփոխությունը տեղի էր ունեցել որոշակի գործոնների ազդեցության ներքո:

Ռուսալեզու գիտական գրականության մեջ ևս առաջ է քաշվում դիտարկվող եզրույթի երկու տարբերակ. կայունություն (стабильность) և կանգունություն (устойчивость): Թեպետև երկուսն էլ մասնագիտական հայերենում արտահայտում են կայունություն իմաստը, սակայն միանգամայն տարբեր նշանակություններ ունեն: Այսպես, եթե առաջինը քաղաքական համակարգի վիճակն է, ապա երկրորդը՝ դրա հնարավորություններն ու կարողությունները (Гаджиев, 2020, էջ 163): Հեղինակներն այս երկու բառերի տարբերությունը պատկերավոր նկարագրելու համար բերում են 2016 թվականին Թուրքիայում տեղի ունեցած հեղաշրջման անհաջող փորձի օրինակը: Ըստ նրանց՝ հեղաշրջման այս փորձը տեղի ունեցավ Թուրքիայում առկա քաղաքական անկայունության (нестабильность) պատճառով, սակայն այդ փորձի ձախողումը վկայում է քաղաքական համակարգի «կանգունության» մասին (устойчивость):

Ընդհանուր առմամբ, պետության քաղաքական կայունությունը հաճախ դիտվում է որպես սոցիալական կայունության հիմնարար գործոններից մեկը: Դեռ հնագույն ժամանակներից պետության և հասարակության կայունության հիմնախնդիրները կարևոր դեր են ունեցել մարդկության ինտելեկտուալ որոնումներում: Իրենց աշխատություններում մի շարք փիլիսոփաներ փորձել են հասկանալ, թե որոնք են այն գործոնները, որոնք ապահովում են կարգ ու կանոն, կանխում հասարակության փլուզումը և ստեղծում պայմաններ իշխանության կայուն գոյության համար: Այս թեմայի նկատմամբ հետաքրքրությունը պայմանավորված էր ոչ միայն իշխող դասակարգի կարիքներով, որոնք ձգտում էին պահպանել իրենց իշխանությունը և ապահովել անվտանգ միջավայր, այլև արտաքին սպառնալիքների ու ներքին հակամարտությունների պայմաններում համայնքների գոյատևման հիմնարար հարցերով: Այնպիսի հեղինակներ, ինչպիսիք Պլատոնը և Արիստոտելն էին, բարձրացնում էին հարցեր, որոնք կապված էին արդարության, օրինականության և քաղաքական կայունության հետ: Նրանք պետության գոյության շարունակականությունը կապում էին սոցիալական տարբեր խմբերի միջև համերաշխության առկայությամբ: Իսկ արդեն Հին Զինաստանում կոնֆուցիականության հետևորդները կայունությունը դիտարկում էին որպես բարոյական նորմերի, ինստիտուցիոնալ կարգի և իշխանության կողմից խիստ վերահսկողության ճիշտ համադրման արդյունք: Հնդկական քաղաքական փիլիսոփայության մեջ էլ (օրինակ՝ «Արտհաշաստրա» տրակտատում) շեշտը դրվում էր կառավարչի՝ տնտեսական բարգավաճման, ռազմական ուժի և սոցիալական հիերարխիայի միջև հավասարակշռությունը պահպանելու ունակության վրա: Ստացվում է, որ պետության և հասարակության կայունության նկատմամբ հետաքրքրությունը դեռևս հին ժամանակներից ուներ համընդհանուր բնույթ ու բնորոշ էր տարբեր քաղաքակրթությունների: Դեռ այդ ժամանակաշրջանում մարդիկ գիտակցում էին, որ կայունությունն անհնար է պահել միայն ուժի կամ վախի հենքի վրա: Այն պահանջում է համաձայնություն, լեգիտիմություն և ինստիտուցիոնալ կարգ: Փոխարենը, միջնադարում քաղաքական կայունությունը ձեռք էր բերվում ավանդույթի ուժի

և քրիստոնեական եկեղեցու հեղինակության շնորհիվ: Իսկ արդեն մարքսիստական հայեցակարգում փորձեր են արվել գտնելու հասարակության քաղաքական կայունության հայեցակարգային հիմքը: Կայուն համակարգն այստեղ հանդես է գալիս որպես սոցիալական կառուցվածքի ինքնատիպ իդեալ:

20-րդ դարից սկսած պետության քաղաքական կայունության հարցերը դարձան քաղաքագիտության համակարգային վերլուծության առարկա: Դա պայմանավորված էր նաև համաշխարհային քաղաքականության մեջ կտրուկ փոփոխություններով՝ համաշխարհային պատերազմներ, գաղութատիրական կայսրությունների փլուզում, նոր պետությունների ձևավորում, ինչպես նաև Սառը պատերազմի պայմաններում ժողովրդավարական և ավտորիտար վարչակարգերի միջև գլոբալ դիմակայություն: Քաղաքագետներին հետաքրքրում էր, թե որոնք են այն գործոնները, որ ապահովում են քաղաքական համակարգերի կայունությունը, պետություններին թույլ տալիս հաղթահարել ձգնաժամերն ու կանխել իշխանության մարմինների փլուզումը: Մեծ տարածում գտան հատկապես այն հետազոտությունները, որոնք ուղղված էին կայունության և արդիականացման միջև առկա կապերի բացահայտմանը (Mirzoyan, 2024, էջ 67):

Ժամանակակից քաղաքագիտական գրականության մեջ պետության քաղաքական և հասարակական կայունության ուսումնասիրության առավել համընդգրկուն մոտեցումները համարվում են սոցիալական փոփոխության ֆունկցիոնալ տեսությունը, սիներգետիկայի տեսությունը և համակարգային մոտեցումը: Հատկապես կարևոր է Թալբոթ Պարսոնսի սոցիալական փոփոխության ֆունկցիոնալ տեսությունը, որն առաջարկում է հասարակական կայունության ամբողջական վերլուծություն: Իր հասարակության հայտնի մոդելում՝ Պարսոնսը սոցիալական համակարգը որպես կառուցվածք բնութագրելու համար օգտագործում է «կայունություն» հասկացությունը, որը տվյալ պարագայում համարժեք է «կայուն հավասարակշռությանը»: Վերջինս կարող է արտահայտվել թե՛ ստատիկ, և թե՛ դինամիկ ձևերով: Ավելին, ըստ Պարսոնսի, կայունությունը կոնկրետ համակարգի ներսում գործընթաց է, որն ապահովվում է համակարգի ենթահամակարգերի միջև մուտքային և ելքային տվյալների փոխանակմամբ, ինչպես նաև համակարգի և արտաքին միջավայրի միջև կապերի միջոցով (Parsons, 1961, էջ 55): Այսպիսով, ըստ Պարսոնսի, համակարգի կայունությունը հնարավոր է, երբ գործում է արժեքների և նորմերի որոշակի ամբողջություն: Սիներգետիկայի տեսությունն էլ նոր մոտեցում է առաջարկում կայուն և անկայուն գործընթացների փոխհարաբերությունների ուսումնասիրության համար: Այն կենտրոնանում է ինքնակազմակերպման վրա՝ բացատրելով բաց համակարգերում կայուն կառուցվածքների ձևավորման մեխանիզմները (Rizaev, 2023, էջ 318–319): Տեսությունը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ բոլոր համակարգերը ենթարկվում են զարգացման ընդհանուր օրենքների, որտեղ քառսն ու կարգուկանոնը սերտորեն կապված են: Հետևաբար, սոցիալական համակարգերի զարգացումը կանխորոշված չէ. դրանք կարող են քառսից անցնել

հնարավոր տարբեր վիճակների և գտնել ինքնակազմակերպման առավել արդյունավետ ձևը: Համակարգային մոտեցումն էլ փորձում է համընդհանուր տեսանկյունից բացատրել քաղաքական կայունության էությունը: Այն ընդգծում է, որ համակարգերի զարգացումը որպես բարդ և օրգանապես ամբողջական համակարգերի, տեղի է ունենում բարդության և կազմակերպվածության մակարդակի աճի միջոցով, ինչի արդյունքում առաջանում է ավելի բարձր կարգուկանոն: Այս մոտեցման շրջանակում կայունությունը չի սահմանափակվում միայն սոցիալական խմբերի շահերի համընկմամբ կամ բախումներով. այն կախված է նաև հակասությունների հաղթահարման մեխանիզմներից և շահերի բախումների կարգավորման եղանակներից: Այլ կերպ ասած՝ քաղաքական կայունության պահպանումը պայմանավորված է ոչ միայն համաձայնությամբ, այլ նաև կոնֆլիկտի արդյունավետ կառավարմամբ:

Պետության քաղաքական կայունությունը համարվում է քաղաքագիտության կիրառական խիստ կարևորություն ունեցող ուղղություններից մեկը, իսկ քաղաքագիտական ուսումնասիրություններում բավականին մեծ տեղ է հատկացվում դրա պրակտիկ հետազոտությանը: Տարիներ շարունակ քաղաքագետները բանավիճել են քաղաքական կայունության սահմանման և չափման մեխանիզմների շուրջ: Առավել ավանդական մոտեցումները հիմնական շեշտադրումը դնում էին արդյունքների վրա՝ հեղաշրջումների քանակ, իշխող քաղաքական ուժի պաշտոնավարման ժամկետ, բողոքի ակցիաների բացակայություն: Իսկ արդեն 20-րդ դարի վերջին շեշտադրումը փոխվեց գործընթացների վրա: Հետազոտողներին ավելի հետաքրքրում էր, թե ինչպես են քաղաքական համակարգերը հաղթահարում առկա մարտահրավերները: Այդուհանդերձ, մինչ օրս մասնագիտական գրականության մեջ չկա «քաղաքական կայունություն» եզրույթի մեկ միասնական սահմանում, չնայած այդ սահմանումներից շատերում առկա ընդհանրություններին: Ընդ որում, քաղաքագետների համար բարդությունը կայանում է նրանում, որ պետք է տալ այնպիսի միասնական սահմանում, որը, առաջինը, քաղաքական կայունությունը կսահմանի իր կառուցվածքային ու ֆունկցիոնալ ասպեկտներով հանդերձ ու, երկրորդը, այն կներառի վստահելի ցուցիչներ, որոնք հնարավորություն են տալիս համեմատել քաղաքական տարբեր համակարգեր: Հենց այս հանգամանքն է, որ ուսումնասիրությունների բաց դաշտ է ստեղծում հետազոտողների համար:

Հայկական քաղաքագիտական գրականության մեջ այդ պակասը ևս խիստ զգացվում է: Քչերից մեկը, որն անդրադարձել է քաղաքական կայունության սահմանման հարցին Իշխան Բալյանն է: Նա իր «Քաղաքական կայունության հարցի շուրջ» հոդվածում առաջ է քաշում քաղաքական կայունության մի քանի սահմանում: Այսպես, հեղինակի պնդմամբ, քաղաքական կայունությունը տվյալ համակարգի ընդունակությունն է երկարաժամկետ ժամանակահատվածում գործառել և պահպանել իր ամբողջականությունը, առանց կտրուկ փոփոխությունների (Բալյան, 2004, էջ 3): Հեղինակի մեկ այլ սահմանման համաձայն՝ քաղաքական կայունությունը հասարակության քա-

ղաքական կյանքի բնական վիճակն է, որը դրսևորվում է հասարակության մեջ առկա քաղաքական բոլոր ինստիտուտների կայուն գործունեության մեջ՝ իրավական, քաղաքական, սոցիալական ու բարոյական բոլոր նորմերի պահպանմամբ: Նա այն կարծիքն է, որ քաղաքական կայունությունը պետությանն ու դրա հասարակական-քաղաքական համակարգին հնարավորություն է տալիս արդյունավետորեն գործել ու զարգանալ՝ պահպանելով իր ընդհանուր կառուցվածքը:

Ընդհանուր առմամբ, հատկապես արևմտյան մասնագիտական գրականության մեջ պետության քաղաքական կայունության սահմանումները կարելի է բաժանել մի քանի խմբերի: Քաղաքական տեսաբանների մի մասը քաղաքական կայունության սահմանումը տալիս է՝ ընդգծելով դրա ինչ-որ գործոններից կախված լինելու հանգամանքը, որոնք, ըստ նրանց, կարևոր են:

Ամենատարածված սահմանումների խմբերից մեկը պետության քաղաքական կայունությունը դիտարկում է որպես իրավիճակ, որի պարագայում բացակայում են ներկոնֆլիկտային իրավիճակների օջախները, իշխանության փոփոխության պարագայում բացակայում է բռնի, ագրեսիվ վարքագիծը կամ էլ չեն գրանցվում անսպասելի փոփոխություններ (Баталов, 2023, էջ 16): Իվո և Ռոզալինդ Ֆայերաբենդները իրենց սահմանման մեջ հիմնվում են հենց այս սկզբունքի վրա. պետության քաղաքական կայունությունը ցույց է տալիս «քաղաքական համակարգի շրջանակներում անհատների կամ խմբերի կողմից այլ խմբերի կամ պետական ապարատի պաշտոնյաների դեմ ուղղված ագրեսիայի աստիճանը <...>» կամ էլ հակառակը (Feierabend, 1966, էջ 250): Սահմանումից ստացվում է, որ ինչքան ցածր է ագրեսիայի աստիճանը, այնքան քաղաքական կայունության մակարդակը բարձր է և հակառակը:

Նմանատիպ մոտեցում են ցուցաբերում նաև Ֆրենք Բիլին իր «Կայունություն և ձգնաժամ. մտահոգություններ ժողովրդավարության սպառնալիքների վերաբերյալ» հոդվածում, Քիթ Դաուդինգը և Ռիչարդ Քիմբերն իրենց «Քաղաքական կայունության նշանակությունն ու կիրառումը» աշխատությունում՝ պետության քաղաքական կայունություն հասկացությունը կապակցելով իշխանությունների կարողությունների ու ռեսուրսների հետ, որոնց միջոցով նրանք կարողանում են չեզոքացնել քաղաքական համակարգին ուղղված սպառնալիքները: Մասնավորապես, Բիլին պետության քաղաքական կայունությունը բնորոշում է սոցիալական համակարգի վերացման իրական սպառնալիքի պարագայում պետության ինքնապահպանման կարողությամբ (Bealey, 1987, էջ 687): Այս տրամաբանության մեջ մեկ այլ մոտեցման համաձայն էլ՝ պետության քաղաքական կայունությունը կապված է քաղաքական համակարգի ապակայունացման վախերի հետ, որը գտնվելով ինչ-որ սպառնալիքի տակ, կարող է ձևավորել քաղաքացիների արժեքները և ապագայի նկատմամբ վստահությունը (Kuzenbayev, 2023, էջ 1-2): Մի փոքր այլ տրամաբանությամբ է շարժվում Լ. Պերլիկովսկին: Նա պետության քաղաքական կայունությունը դիտարկում է որպես պոտենցիալ: Նրա կարծիքով՝ քաղա-

քական կայունությունը լոկ փոփոխությունների բացակայությունը չէ, այլ դրանք ընկալելու ու դրանք սահուն կառավարելու իշխանության ունակությունը (Perlikowski, 2021, էջ 229):

Երկրորդ խմբի սահմանումները հիմնավորում են, որ պետության քաղաքական կայունությունը պետք է ապահովվի երկրում գործող իշխանության կառավարման շարունակականությամբ: Նման մոտեցում են առաջ քաշում Արթուր Բենքսը, Ռոբերտ Թեքսթորը, Արթուր Գոլդբերգը, Էքարթ Ցիմերմանը և այլոք: Այս մոտեցման կողմնակիցների կարծիքով՝ պետության քաղաքական կայունությունը որոշակի ժամանակահատվածում կոնկրետ իշխանության գործունեությունն է, իսկ ավելի կոնկրետ այդ իշխանության՝ փոփոխվող իրողություններին հաջողությամբ հարմարվելու ու դիմակայելու կարողությունը: Այսինքն՝ երկու երկրներից առավել կայուն կդիտարկվի այն երկիրը, որի գործող կառավարությունը առավել երկար է գտնվում իշխանության ղեկին: Մեկ այլ սահմանման համաձայն էլ՝ պետության քաղաքական կայունությունը բնորոշվում է որպես կառավարության հաճախակի փոփոխությունների, սոցիալական անկարգությունների, քաղաքական բռնության և քաղաքականության անկանխատեսելիության բացակայություն (Khan, 2016, էջ 91): Վերջինս նախորդ և այս մոտեցումների համադրություն է: Այս առումով, սակայն, տեղին է նշել, որ պետության քաղաքական կայունությունն ավելի լայն կատեգորիա է, որը չի ասոցացվում միայն պետությունների առաջին դեմքերի կամ իշխող էլիտայի հետ: Մեծ հաշվով դա կապված է քաղաքական ինստիտուտների գործառնության և, ընդհանուր առմամբ, քաղաքական համակարգի հետ: Ժամանակակից համեմատական հետազոտությունները վկայում են, որ շատ դեպքերում քաղաքական համակարգի կայունությունը բնավ կախված չէ միայն քաղաքական վարչակարգից ու առավել ևս դրա ժողովրդավարության մակարդակից (White, 2017, էջ 5):

Հաջորդ հաճախ հանդիպող մոտեցումը պետության քաղաքական կայունության դիտարկումն է լեգիտիմ սահմանադրական կարգի պահպանման պրիզմայով: Այսինքն, այդ կայունությունը բնորոշվում է «լեգիտիմություն» հասկացությամբ: Այս մոտեցման սահմանումների հիմքում այն գաղափարն է, որ իշխող ուժը պետք է կարողանա պահպանել սահմանադրական կարգը, արդյունավետ իրականացնել քաղաքականությունը և ապահովել կայուն ու շարունակական կառավարում՝ պահպանելով հասարակության վստահությունը (Vaghamshi, 2025, էջ 53), (Gao, 2023, էջ 2): Ստանիսլավ Բիլյուզան նշում է, որ այս դեպքում առաջին պլան է մղվում առկա կարգը պահպանելու ձգտումը՝ հասարակությանը պաշտպանելով հնարավոր պատերազմներից, հակամարտություններից և հեղափոխություններից (Билкога, 2018, 51): Բիլյուզայի կարծիքով՝ «լեգիտիմություն» կատեգորիան աստիճանաբար վերածվում է «քաղաքական կարգ» կատեգորիայի: Ընդ որում՝ քաղաքական կարգ ասելով տվյալ համատեքստում ի նկատի են առնվում քաղաքական հարաբերությունների կազմակերպվածությունը, ֆունկցիոնալությունը և կայունությունը: Դոնալդ Սիրինգը հավելում է, որ այս մոտեցման զարգացման հաջորդ փուլում քաղաքագետները «կարգ» կատեգորիայից անցնում են

բնակչության կողմից տվյալ քաղաքական համակարգին և դրա արժեքներին աջակցելուն (Searing, 1986, էջ 348): Հաշվի առնելով Բիլյուզայի և Սիրինգի մոտեցումները՝ փաստացի ստացվում է, որ սա փակ շրջապտույտ է, որտեղ լեգիտիմությունը բերում է կարգի, կարգը՝ բնակչության կողմից քաղաքական համակարգին առավել մեծ աջակցությանը, իսկ շրջապտույտում որևէ խախտում կարող է հանգեցնել տվյալ հասարակությունում քաղաքական կայունության խաթարմանը՝ ընդհուպ մինչև իշխանափոխության: Այդուհանդերձ, մոտեցման ամենահայտնի ներկայացուցիչը Սեմուել Հանթինգթոնն է: Պետության քաղաքական կայունության վերաբերյալ Հանթինգթոնի բանաձևը պարզ է՝ քաղաքական կայունության առկայության պարագայում բացակայում է բռնությունը ու գործում է լեգիտիմ, արդյունավետ քաղաքական իշխանություն: Փաստացի, Հանթինգթոնի պնդմամբ, այս կամ այն երկրում քաղաքական կայունությունը հնարավոր է, եթե չկան բացասական (կոնկրետ այս պարագայում՝ բռնություն) ու առկա են դրական գործոններ (տվյալ դեպքում՝ լեգիտիմությունն ու իշխանության գործունեության արդյունավետությունը) (Huntington, 1968, էջ 1): Ընդհանուր առմամբ Հանթինգթոնը մեծ կարևորություն է տալիս քաղաքական կարգին՝ որպես կայունության հիմնարար ասպեկտի: Նա նշում է, որ քաղաքական կարգն անհրաժեշտ է տնտեսական զարգացման, սոցիալական առաջընթացի ու անձնական ազատությունների համար:

Քաղաքական կայունությունը որպես արտաքին և ներքին փոփոխությունների արձագանքի պետության կարողություն

Մի խումբ գիտնականներ էլ պետության քաղաքական կայունությունը վերլուծում են համակարգի՝ արտաքին և ներքին փոփոխություններին արձագանքելու կարողության դիտակետից: Այդ տեսաբանների թվում են Գաբրիել Ալմոնդը, Դևիդ Իսթոնը, Թալքոթ Պարսոնսը և ուրիշներ: Պարսոնսը, ուսումնասիրելով սոցիալական համակարգերի կայունության հարցերը, նշել է, որ համակարգը կայուն է կամ գտնվում է հարաբերական հավասարակշռության մեջ, եթե դրա կառուցվածքի և դրա ներսում տեղի ունեցող գործընթացների ու շրջապատող աշխարհի միջև փոխհարաբերությունների արդյունքում համակարգի կառուցվածքն էական փոփոխություններ չի կրում (Parsons, 1991, էջ 18): Այսինքն, Պարսոնսը հասարակությունը տեսնում էր որպես բարդ համակարգ, որը ձգտում է հավասարակշռության: Նրա կարծիքով՝ պետության քաղաքական կայունությունը վիճակ է, երբ քաղաքական համակարգը ունակ է արդյունավետորեն կառավարել՝ վերացնելով լարվածությունը, վերահսկելով բախումները և կանխելով սոցիալական կարգի վրա դրանց բացասական ազդեցությունը: Ալմոնդն էլ պետության քաղաքական կայունությունն ընկալում էր որպես ժամանակի ընթացքում քաղաքական համակարգի հիմնական մոդելների պահպանման կարողություն: Իր աշխատություններից մեկում նա քննարկում է «համակարգային կայունությունը» ու դրա կապը պետության քաղաքական կայունության հետ: «Համակարգա-

յին կայունություն ասելով՝ մենք պարզապես նկատի ունենք համակարգի պահպանումը որպես այդպիսին: Դա համակարգի շարունակական կարողությունն է գործել և պահպանել իր ամբողջականությունը՝ շրջապատող աշխարհի հետ հարաբերվելիս: Սա չի նշանակում, որ համակարգը չի փոփոխվում. այն փոխվում է որոշակի սահմաններում և որոշակի ձևով, որոնք չեն խաթարում դրա ինքնությունը որպես համակարգ», - նշում է Ալմոնդը (Almond, 1970, էջ 19): Այս միտքն ընդգծում է Ալմոնդի այն տեսակետը, որ քաղաքական կայունության պայմաններում համակարգի ներսում փոփոխությունները հնարավոր են, եթե պահպանվում են դրա հիմնական բնութագրերը: Իսթոնն ևս անդրադառնում է պետության քաղաքական կայունության հարցին և առաջարկում դրա վերաբերյալ իր մոտեցումները: Նա ևս քննարկում է «համակարգային կայունությունը» ու դրա կապը պետության քաղաքական կայունության հետ: Իսթոնի կարծիքով՝ կայուն քաղաքական համակարգը ստատիկ չէ, այլ ավելի շուտ ունակ է արձագանքել և հաղթահարել տարբեր մարտահրավերներ (Easton, 1965, էջ 349): Այսինքն՝ քաղաքական կայունություն ասելով ամերիկացի քաղաքագետը հասկանում էր որպես քաղաքական համակարգի՝ ժամանակի մեջ պահպանվելու կարողությունը, ներքին և արտաքին փոփոխվող պայմաններին հարմարվելը: Փաստացի այս հավաքական սահմանումն ընդգծում է համակարգի հարմարվելու և զարգանալու կարողությունը՝ միաժամանակ պահպանելով իր հիմնական գործառնությունները:

Որոշ քաղաքագետներ էլ առաջ են քաշում կայունության դասակարգման սեփական մոտեցումները: Նրանցից ոմանք դասակարգումն իրականացնում են հասարակության զարգացման գնահատման հիման վրա՝ հաշվի առնելով դրան հասնելու միջոցները: Օրինակ՝ ամերիկացի քաղաքագետ Ջոն Յավորսկին սահմանազատում է անցկացնում ժողովրդավարական և նվազագույն կայունության միջև: Ըստ նրա՝ քաղաքական կայունության նվազագույն մակարդակը պետության տարածքում քաղաքացիական պատերազմների կամ զինված հակամարտության այս կամ այն ձևի բացակայությունն է (Jaworsky, 1995, էջ 3-4): Փոխարենը, ժողովրդավարական կայունությունը պայմանավորված է ժողովրդավարական կառույցների՝ փոփոխվող հանրային տրամադրություններին արագ արձագանքելու ունակությամբ, որը միտված է հասնելու քաղաքացիական խաղաղության և քաղաքացիական համաձայնության: Ստացվում է, որ կայունությունն այս տեսանկյունից դիտարկվում է որպես ժողովրդավարության գործառնություն, որն իր մեջ ներառում է նաև պետության կառավարմանը քաղաքացիների մասնակցությունը:

Քաղաքագիտական գրականության մեջ դասական են Կլոդ Ալկեի և Լեոն Հուրվիցիի՝ պետության քաղաքական կայունության վերաբերյալ ուսումնասիրությունները, քանի որ նրանք ևս ընդհանուր մոտեցումներից տարբերվող այլ մոտեցում են առաջ քաշում: Իր աշխատություններում Ալկեն քննադատում է կայունությունը վարչակարգերի պարզ գոյատևման հետ նույնականացնելու միտումը, ինչպես դա անում էին երկրորդ խմբի գիտնականները: Ըստ նրա՝ նմանատիպ նեղ սահմանումն անտեսում է հասարակության մեջ առկա

սոցիալական և տնտեսական լարվածությունը, որը երկարաժամկետ հեռանկարում կարող է հանգեցնել անկայունության (Ake, 1975, էջ 280): Փոխարենը, Ակեն տալիս էր կայունության ավելի համապարփակ պատկերացում՝ ընդգծելով օրինականության, սոցիալական արդարության և տնտեսական զարգացման կարևորությունը: Նա պնդում էր, որ իսկապես կայուն քաղաքական համակարգը պետք է արձագանքի իր քաղաքացիների կարիքներին և ձգտումներին՝ ապահովելով նրանց ներգրավվածությունը և ռեսուրսներին արդար հասանելիությունը: Հուրվիցն էլ քաղաքական կայունությունը սահմանում է հետևյալ կերպ. «Կայուն պետական կառուցվածքը դիտարկվում է որպես խաղաղ, օրինապահ հասարակարգ, երբ որոշումների կայացումը և սոցիալ-քաղաքական փոփոխությունները ինստիտուցիոնալացված և ֆունկցիոնալ ընթացակարգերի արդյունք են, և ոչ թե անօրեն գործընթացների, որոնց պարագայում խնդիրները լուծվում են հակամարտությունների և ագրեսիայի միջոցով» (Hurwitz, 1973, էջ 449): Փաստացի, նա առաջ է քաշում 5 գործոն, որոնք հնարավորություն են տալիս հասկանալ քաղաքական կայունության առկայությունը. բռնության բացակայություն, իշխանության պաշտոնավարման տևողության երկարություն, լեգիտիմ սահմանադրական վարչակարգի գոյություն, կառուցվածքային փոփոխությունների բացակայություն և բազմաշերտ հասարակություն: Հուրվիցը շեշտում է, որ այս մոտեցումները կարող են համատեղ կիրառելի լինել՝ քաղաքական համակարգի կայունությունը վերլուծելիս:

Ուսումնասիրելով պետության քաղաքական կայունության վերաբերյալ մոտեցումները և հասկանալով դրանցից յուրաքանչյուրի առանձնահատկությունները՝ կարելի է տալ այն սահմանման մոտավոր կառուցվածքը, որը կիրառելի կլինի հետազոտության հարցի պարագայում: Այսպես, այդ սահմանումը, նախ և առաջ, պետք է լինի բազմաչափ, քանի որ պետության քաղաքական կայունությունը ներառում է ինստիտուցիոնալ, սոցիալական, լեգիտիմ և ադապտիվ ասպեկտներ, որոնք պետք է լինեն չափելի: Բացի դա, սահմանումը պետք է լինի դինամիկ ու համակարգային, քանի որ այն պետք է արտահայտի ներքին և արտաքին մարտահրավերներին արձագանքելու համակարգի բնույթը: Այն պետք է լինի նաև գիտական մոտեցումների վրա հիմնված: Եվ վերջապես՝ էմպիրիկ հետազոտությունների տեսանկյունից սահմանման ցանկացած կոմպոնենտ կարող է վերածվել քաղաքական կայունության չափման առանձին ցուցիչի (քանակական կամ որակական), որոնք կիրառելի կլինեն քաղաքական տարբեր համակարգերի և համատեքստերի համար:

Եզրակացություն

Փաստացի, սահմանումների խմբերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ մասնագիտական գրականության մեջ «պետության քաղաքական կայունություն» եզրույթի վերաբերյալ չկա միասնական և համընդհանուր մոտեցում, որը, հատկապես, կարտացոլի քաղաքական կայունության բազմաչափ բնույթը, կապահովի վերլուծական հստակություն և կիրառելի

կլինի քաղաքական տարբեր համակարգերում ու համատեքստերում էմպիրիկ հետազոտությունների համար: Ավելին, այդ բացը խիստ առկա է հատկապես հայալեզու քաղաքագիտական գրականության մեջ: Նման սահմանումը պահանջում է ոչ թե կայունության առանձին ասպեկտների վրա շեշտադրման իրականացում, այլ բուն քաղաքական համակարգի կայունության և ֆունկցիոնալության շեշտադրում:

Ուստի, հետազոտության հարցի տեսանկյունից ընդունելի սահմանումը կարելի է ձևակերպել հետևյալ կերպ. քաղաքական կայունությունը պետության ադապտիվ ինքնակարգավորման համակարգային ունակությունն է, երբ ներքին և արտաքին փոփոխությունների ազդեցության պարագայում այն շարունակում է գործել արդյունավետորեն, բնորոշվում է որոշակի ամբողջականությամբ և ֆունկցիոնալությամբ, հասարակության անդամների բավարարվածությամբ, ինչպես նաև հասարակության զարգացման նպատակների և գործընթացների շուրջ սոցիալ-քաղաքական հիմնական ուժերի մոտ առկա կոնսենսուսով: Փաստացի սա ոչ թե նոր սահմանում է, այլ պետության քաղաքական կայունության վերաբերյալ տարբեր պատկերացումների և մոտեցումների համատեղում մեկ սահմանման մեջ: Այն միջգիտակարգային է, քանի որ միավորում է քաղաքագիտության, հոգեբանության, և սոցիոլոգիայի մեջ կիրառվող երևույթները: Սահմանման նորարական մոտեցումը թերևս «ադապտիվ ինքնակարգավորում»-ն է, որը գալիս է հոգեբանության մեջ կիրառվող կայունության տեսությունից (Resilience theory): Ադապտիվն այս համատեքստում արտահայտում է ընթացիկ ցնցումներից և փոփոխություններից համակարգի դասեր քաղելը՝ ապագա նմանատիպ իրավիճակները հաղթահարելու համար: Իսկ ինքնակարգավորումը հնարավորություն է տալիս կայունության ապահովման նպատակով համակարգի ներսում կատարել փոփոխություններ, առանց արտաքին միջամտության: Հենց այս ադապտիվ ինքնակարգավորումն է, որը փորձում է հասկանալ, թե ինչպես է քաղաքական համակարգը հաղթահարում առկա մարտահրավերները:

Կայունությունը սահմանելով ադապտիվ ինքնակարգավորման համատեքստում՝ սահմանումը դուրս է գալիս իրավական կարգի վերաբերյալ պատկերացումների ստատիկ շրջանակից և ներառում դիմադրողականության ու ադապտացման համակարգի կարողությունները: Հենց այս համատեքստում է, որ սահմանումն օգնում է լուծել նաև քաղաքագիտության հիմնարար խնդիրներից մեկը՝ իրապես կայուն համակարգը տարբերել ստացնացիայի մեջ գտնվողից՝ սրա միջոցով վերլուծելով ինքնակարգավորման համակարգի ունակությունը: Սա նշանակում է, որ սահմանումը կիրառելի է նաև քաղաքական տարբեր համակարգերի պարագայում, քանի որ կապված է կառավարման որևէ հատուկ ձևի հետ: Եվ բացի այդ, սահմանումը նաև համադրելի է բազմաչափ մեթոդաբանության հետ: Այն հետազոտողներին հնարավորություն է տալիս կենտրոնանալու կայունության մեխանիզմների վրա, այլ ոչ թե միայն անկայունության պատճառների: Զուտ քանակական չափում անելուց զատ՝ հետազոտողները կարող են անել նաև որակական գնահատում՝ ուսումնասիրելով համակարգի կարողությունը դիմակայելու

այն մարտահրավերներին, որոնք կարող են դրա ներսում ցնցումներ առաջացնել:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Բալյան, Ի. (2004). «Քաղաքական կայունության հարցի շուրջ», «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 1 (112), Երևան, URL: http://www.old.ysu.am/files/01I_Balyan.pdf:
- Баталов, О., Паламарчук, М. (2023). 'Поняття Політичної Стабільності Та Політичних Конфліктів', Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології», 2023, випуск 44. URL:<https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/23798/21675>
- Билюга, С. (2018). Политическая стабильность: Основные подходы к анализу устойчивости политических систем. *Век глобализации*. 2/2018, URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskaya-stabilnost-osnovnye-podhody-k-analizu-ustoychivosti-politicheskikh-sistem>.
- Гаджиев, Х., Семченков, А. (2020). "Индекс устойчивости политической системы: опыт измерений в трех странах", PolitBook, 1, URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/indeks-ustoychivosti-politicheskoy-sistemy-opyt-izmereniy-v-treh-stranah>.
- Ake, C. (1975). A Definition of Political Stability. *Comparative Politics*. 7(2), URL: <https://www.jstor.org/stable/421552>.
- Almond, G. (1970). *Political Development: Essays in Heuristic Theory*. Boston, Little Brown.
- Bealey, F. (1987). Stability and Crisis: Fears About Threats to Democracy. *European Journal of Political Research*, 15(6).
- Easton, D. (1965). *A Systems Analysis of Political Life*. Chicago, University of Chicago Press.
- Feierabend, I. & Feierabend, R. (1966). Aggressive Behaviors Within Politics, 1948-1962: A Cross-National Study. *The Journal of Conflict Resolution*, 10(3), URL: <https://www.jstor.org/stable/173000>.
- Gao, R. & Liu, H. (2023). Political stability as a major determinant of the Covid-19 pandemic outcomes. *Heliyon*, Vol. 9, Issue 10.
- Hansson, S. & Helgesson, G. (2003). What Is Stability? *Synthese*, 136(2), URL: <https://www.jstor.org/stable/20118329>.
- Huntington, S. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Hurwitz, L. (1973). Contemporary Approaches to Political Stability. *Comparative Politics*, 5(3), URL:<https://www.jstor.org/stable/421273>.
- Jaworsky, J. (1995). *Ukraine: Stability and instability*. Washington D.C., Institute for National Strategic Studies, National Defense University, URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/23520/mcnair42.pdf>.
- Khan, A.A. (2016). The Influence of Political and Economic Stability on Foreign Direct Investment Decisions: A Study. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*. Volume 3, Issue 1, URL:<https://www.jetir.org/papers/JETIR1701A08.pdf>
- Kuzenbayev, N. & Pelizzo, R. (2023). Political Stability, Confidence in the Future, and Val-

- ues. *Social Sciences*, 12(2), URL:<https://www.mdpi.com/2076-0760/12/2/82?>
- Mirzoyan, A. (2024). Theoretical Approaches to Political Stability: How Do Theories Interpret the Factors Influencing It? *Journal of Political Science: Bulletin of Yerevan University*, 3(2(8)), 65–80. <https://doi.org/10.46991/JOPS/2024.3.8.065>
- Parsons, T. (1961). An Outline of the Social System. In *Theories of Society: Foundations of Modern Sociological Theory*. Edited by Talcott Parsons, Edward Shils, Kaspar D. Naegle, and Jesse R. Pitts, vol. 1.
- Parsons, T. (1991). *The Social System*. London, Routledge, URL: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Social-System-by-Talcott-Parsons.pdf>.
- Perlikowski, L. (2021). *Political Stability as a Phenomenon and a Potential*, Athenaeum–Polish Political Science Yearbook. URL:<https://bibliotekanauki.pl/articles/1860401>
- Rizaev, I. (2023). Synergetics: The Path from General Systems Theory to Self-Organization. *Global Scientific Review*, Volume 22, December 2023.
- Searing, D. (1986). A Theory of Political Socialization: Institutional Support and Deradicalization in Britain. *British Journal of Political Science*. 16(3).
- Vaghamshi, D. (2025). Impact Of Political Stability on Businesses Settling in a State in India. *Journal Of Humanities and Social Science*. Volume 30, Issue 1, Series 2 URL:<https://iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol.30-Issue1/Ser-2/13001025362.pdf>
- White, S., McAllister, I. & Munro, N. (2017). Economic Inequality and Political Stability in Russia and China. *Europe-Asia Studies*. Vol. 69(1), URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668136.2016.1270580#d1e284>.

Армен Мирзоян

Соискатель кафедры политологии Ереванского государственного
университета

Эл. адрес: armen.mirzoyan@ysu.am, armenmirzoian@gmail.com

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Данная статья посвящена проблеме определения политической стабильности государства в научной литературе и анализу различных подходов к её изучению. В статье рассматриваются историческая эволюция представлений о политической стабильности, более всеобъемлющие подходы к исследованию политической и социальной стабильности, особенности существующих определений политической стабильности государства, а также методологические различия между ними. Выявив отсутствие единого универсального определения политической стабильности государства, автор предлагает собственное определение, которое отражает многомерный характер политической стабильности, обеспечивает аналитическую ясность и может быть применено в эмпирических исследованиях в различных политических системах и контекстах.

Ключевые слова: Политическая стабильность государства, политическая система, политический режим, политическая власть, легитимность, теория систем, теория синергетики, системный подход, адаптивная саморегуляция.

Armen Mirzoyan

*Ph.D. student in the Department of Political Science
at Yerevan State University*

Email: armen.mirzoyan@ysu.am, armenmirzoiian@gmail.com

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF DEFINING THE POLITICAL STABILITY OF THE STATE

This article explores the problem of defining the political stability of the state within the scholarly literature and analyzes the diverse approaches to its conceptualization and study. It traces the historical evolution of perspectives on political stability, considers more comprehensive approaches to examining political and social stability, highlights the distinctive features of existing definitions of state political stability, and identifies the methodological differences among them. Recognizing the absence of a universally accepted definition, the author advances a formulation that captures the multidimensional nature of political stability, provides analytical clarity, and can be applied in empirical research across different political systems and contexts.

Key words: Political stability of the state, Political system, Political regime, Political power, Legitimacy, Systems theory, Synergistic theory, Systemic approach, Adaptive self-regulation

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2025 թ. ապրիլի 4-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2025թ. ապրիլի 8-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2025թ. հունիսի 11-ին: